

7 DAYS IN ISTANBUL: ISLAMIC STUDIES STUDY VISIT (Istanbul, September 25 – October 2, 2018)

Yu. Fil

PhD (History)

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

filyulia@gmail.com

Between the 25th September and 2nd October, the Istanbul Foundation for Science and Culture (Istanbul, Turkey) organized an Islamic research study trip for Ukrainian academic researchers. The religious-studies oriented group attended a series of seminars and lectures facilitated by Foundation. Such experts as Prof Dr. Ismail Latif Hacinebioglu of Istanbul University, Rector of Ibn Haldun University Prof. Dr. Recep Senturk, Prof. Dr. Suleyman Derin, Prof. Dr. Alparslan Acikgenc and Prof. Dr. Muhammad Said Bilal gave lectures on Islam and Philosophy, Islamic Education in the Ottoman Period, Islam and Sufism, Concept of Knowledge in Islam, the Human Rights and Islam by the professors respectively. Ukrainian researchers also made the reports on related topics. Within the framework of study trip Ukrainian group also visited several historical buildings and mosques in order to get an anthropological experience of being among Muslims and observe directly their religious practices.

Keywords: Islamic Studies, Islam, Said Nursi, Sufism, summer school

7 ДНІВ У СТАМБУЛІ: ІСЛАМСЬКИЙ ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ТУР (Стамбул, 25 вересня – 2 жовтня 2018 року)

25 вересня – 2 жовтня у Стамбулі пройшла літня школа з ісламських досліджень, у якій взяли участь українські релігієзнавці. Літак з марівцями (представниками “Молодіжної асоціації релігієзнавців” (далі – МАР)) приземлився в турецькій столиці вранці, за день до офіційного початку літньої школи. Знайомство з культурною столицею Туреччини почалося з району Кадикьой, куди групу привіз автобус із заміського аеропорту Сабіха-Гекчен. Перед українцями відкрився Босфор – широкий вододіл між давньою Анатолією та Фракією. Здійснивши невеличку прогулянку азійською частиною міста, ми сіли на пором, який перевіз нас на європейську частину, в історичний район Фатіх, де на нас чекали поселення та ознайомлення з лекційною та культурною програмою на наступний тиждень. П’ятнадцять хвилин споглядання моря та берегової лінії міста з мінаретами та давніми мурами дали можливість уявити, що відчували генуезькі купці, наближаючись до берегів столиці імперії вперше, дивуючись з її краси та величі.

Поселили українських релігієзнавців у будинку самої Стамбульської фундації науки та культури, у якому, крім гуртожитку, була конференц-зала. Вищезгадана фундація – це мусульманська громадська організація, яка своєю основною місією вважає поширення ідей теолога кінця ХІХ – першої пол. ХХ ст. Саїда Нурсі. Як людина свого часу, він вірив у трансформативну силу сучасної науки та її важливість для майбутнього, але водночас вважав, що “позитивне” знання є мертвим без духовного. Саме тому вчитель наполягав на поєднанні релігійної та світської освіти в

© 2018 Fil Yu.; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

навчальних закладах. Зараз співробітники та волонтери центру, втілюючи його ідеї в життя, реалізують міжнародні та локальні просвітницькі й освітні проекти, які спрямовані саме на те, щоб збалансувати секулярну освіту релігійною. Українська літня школа – один із них. Його мета – налагодити контакти з українськими університетами та громадськими організаціями, ознайомити українську філософсько-релігієзнавчу академічну спільноту з філософією ісламу та забезпечити антропологічне занурення в релігійну практику мусульман. Уся програма була підпорядкована цій меті, адже в ній були не лише лекції представників турецької та української сторони, а й відвідини найвизначніших пам'яток мусульманської сакральної архітектури Стамбула.

У малій конференц-залі, яка була відведена для занять школи, історія та сучасність поєднувалися надзвичайно гармонійним чином – поруч із проектором та мікрофонами у ній були вітрини з книжками. Як пояснила нам Туба Юдже, волонтерка центру, це – оригінальні рукописи, записані або скопійовані студентами Саїда Нурсі протягом 1910–1940 років, коли вчитель був іще живий. Тут відбулося три гостьові лекції – професора Стамбульського університету Ісмаїла Латіфа Хаджінебіоглу (Ismail Latif Hacinebioğlu), професора Технічного університету Ілдиза Алпарслана Ачікгенча (Alparslan Açıkgenç) та професора Мухаммада Саїда Білала.

Доктор Хаджінебіоглу порушив актуальну для теологій всіх релігій тему узгодження віри та раціональності в межах ісламу, детально розкривши зміст понять *fiqh* (мусульманське право), *kalam* (ісламська теологія/схоластика) та *falsafa* (метафізика), акцентуючи на тому, що раціональність (*reasoning*) відіграє не менш важливу роль в ісламі, ніж одкровення (*revelation*). Знання про створення всього, що оточує людину, має супроводжуватися запитанням, для чого воно було створене. Запитання про причини є цінністю для мусульманина, і найвищим з них є запитання про сенс цього світу. Так лектор підійшов до однієї з найважливіших доктринальних позицій ісламу, яку невтомно нагадували нам протягом усіх подальших лекцій: цей світ має сенс, бо є інший. Два світи – до смерті та після неї – наділяють сенсом один одного.

Доктор Ачікгенч, продовжуючи тему знання в ісламі, розповів про базовий для ісламської доктрини концепт *ilm* (“знання”, “одкровення” – *reveled knowledge*), що є найвищою формою знання, за яким йшло передане знання (*conveyed knowledge*), інтерпретовані учнями та послідовниками. Наступним рівнем знання було наукове (*scientific knowledge*), далі – інтелектуальні (професійні) (*intellectual knowledge*), а вже за ними побутове (*common knowledge*), яке прийнято називати здоровим глуздом. На думку лектора, секуляризм небезпечний тим, що створює розрив між одкровенням та науковим знанням, акцентуючи на останньому та ігноруючи перше, яке є найвищим і нехтування яким призводить до катастрофічних наслідків.

Про права людини в етиці ісламу українці почули від професора Мухаммада Саїда Білала, який розповів про два виміри модерного поняття “прав людини” – онтологічний, що розкривається в рамках етики, та практичний, який присутній у юридичній практиці (законі) на рівні держави. Коран є джерелом знань про перший. Професор навів численні приклади та цитати з Корану, які є теоретичним підґрунтям прав людини в ісламі, – теорію *maslaha* (суспільного блага), теорію *ihtisas* (права за статусом), теорію *isma* (недоторканності та невідчужуваності прав людини). Другий же є більш проблематичним, особливо в ісламських державах. Як пояснив нам лектор, в ісламі він має цікаву специфіку – мусульманські правителі ніколи не були джерелом закону і, як вважалося, були такими ж суб'єктами закону, як інші піддані держави, вони лише мали забезпечувати закон. Втім, як свідчить історія, мусульманські еліти не завжди зважали на це. По цьому природно виникла дискусійна та суперечлива тема, як іслам можливий в умовах сучасних ліберальних

демократій та які є способи узгодження мусульманського та секулярного права в демократичній державі, що викликало в аудиторії багато запитань та жваве обговорення.

Решта занять проходили на виїзді. Ректор Університету Ібн Халдуна (Ibn Haldun University) професор Реджеп Шентюрк (Reser Şentürk) прочитав лекцію в одній з аудиторій університету. Цього разу українські вчені дізналися про систему освіти в Османській імперії та її рецепцію на Заході. Особливістю османської освітньої системи, як зазначив пан ректор, було її фінансування не з державної казни, а коштом благодійних фондаций – вакфів. Так, ті представники української групи, які не вивчали турецьку, зрозуміли, що означає слово “vakfi” в турецькій назві фондаций, яка нас приймала, – “Istanbul ilim ve kultur vakfi”. Такий спосіб фінансування забезпечив надзвичайно важливий момент – незалежність медресе від держави. Професор Шентюрк відзначив, що диплом – це один із винаходів ісламської цивілізації, який із самого початку видавався не якою-небудь інституцією, а безпосередньо вчителем. Переїняття мусульманської освітньої системи церковною освітою Європи, за словами доктора, було хибним у тому моменті, що дипломи почала видавати інституція – церква, що знівелювало найважливіше в цій системі – її незалежність.

З елементами суфійської філософії нас познайомив професор Сулейман Дерін, який у легкій манері розповів про неї радше з позиції вірянина, ніж ученого. Релігієзнавці дійшли висновку, що лекція професора є зразком саме суфійського академізму, багатого на притчі та метафоричність. “Ми турбуємося про наше тіло, доглядаємо за ним. Так само душа потребує турботи та тренувань”, – казав професор. Суфізм – це тренування душі, розвиток ангельської природи й послаблення тваринної, адже обидві притаманні людській істоті й тільки від її вибору та зусиль залежить, яка домінуватиме. Просуваючись на цьому шляху за допомогою засобів обмеження тваринної природи та посилення ангельської за допомогою зікру – практики прославляння Бога, повторення Його імені, – людина може досягти такого високого духовного рівня, на якому бачитиме янголів.

Не в лекційному, а в презентаційному форматі група марівців ознайомилася з теологічним факультетом Університету Мармара (Marmara University). Декан факультету, професор Алі Кюсе (Ali Köse), розповів про сам факультет, наголосивши на тому, що він є найбільшим факультетом ісламської теології у всій Туреччині. Одна зі студенток люб’язно показала нам університетський кампус. Усіх вразила сучасна двоповерхова мечеть на його території, що за своїм архітектурним вирішенням абсолютно відрізнялася від старовинних мечетей, які ми бачили до того. У ній не було розписів, купол складався зі ступінчатих скляних елементів блакитного кольору зі скляною ажурною “розою” посередині, а в центрі чоловічої частини був несподіваний елемент – мармуровий фонтанчик, заспокійливе дзюрчання води в якому робило атмосферу в мечеті ще більш миротворною. Під колонами подекуди спали (в прямому сенсі) студенти, а наша провідниця розповіла, що нерідко приходять у мечеть із книжкою, бо спокійнішого місця годі знайти в університеті.

Від української сторони прозвучало три доповіді. Руслан Халіков, президент Молодіжної асоціації релігіє знавців, ознайомив турецьких колег із науковою літературою на ісламську тематику, яка останнім часом була видана в Україні. Анна Марія Басаурі Зюзіна, доцент кафедри теології та релігієзнавства Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова, прочитала лекцію про гендерні дослідження в межах ісламу від колоніальних часів до сьогодні, окресливши основні тенденції розробки “жіночого питання” в ті чи інші періоди академічних досліджень гендеру. Олександра Бібік, аспірантка кафедри філософії Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця), порушила тему історії поширення ісламу в Японії та своєрідної інтерпретації японцями мусульманської релігії.

“Польові дослідження” ісламу для нас почалися з відвідин Сулейманіє – найбільшого на цей момент у Стамбулі релігійного комплексу з мечеттю, медресе, усипальницями та кладовищами на його території, побудованого султаном Сулейманом I Пишним (1494–1566). Всередині комплексу можна бачити усипальниці самого султана, його дружини Гюрем-Роксолани та численних представників його родини. Один із волонтерів фундації, пан Фатіх, розповів про внутрішнє улаштування мечеті та призначення усіх її елементів, а насамкінець подарував усім нам компактний Коран українською мовою.

Марівці також мали можливість оцінити велич та неймовірний розписний декор “Блакитної мечеті” Султанахмет в однойменному районі та двох мечетей у районі Ускюдар – Міхріма Султан та Йєні Валіде. Перші дві, як і понад 300 споруд у Стамбулі, були побудовані головним османським зодчим – Мімаром Сінаном.

Уже поза програмою школи українці ознайомилися із залишками домусульманського міста, давнього Константинополя, який досі носить у собі часточку величі Східної римської імперії. Айя Софія, іподром з обелісками, цистерни з автентичними колонами, акведуки та мури, які подекуди вигулькували в абсолютно сучасному місті, – все це нагадувало про його довжелезну історію, яку турки дбайливо беруть для нащадків. Для любителів природи в Стамбулі також знайшлося заняття – прогулянки на Принцевих островах у Мармуровому морі. Нам вдалося побувати на двох – Хейбеліаді та Бююкаді. Острови своїми хвойними деревами, квітучими кущами та панорамними видами на море дали привід поностальгувати за Кримом.

Завершило літню школу плідне обговорення перспектив і реальних можливостей подальшої співпраці між фундацією з одного боку та МАРом й українськими університетами, особливо з Національним педагогічним університетом імені Михайла Драгоманова, – з другого. Учасники дали зворотний зв'язок організаторам, який в основному складався з подяк та найпозитивніших вражень, багато з яких стосувалися ідеального балансу між академічною та культурною частинами літньої школи. Єдине побажання, яке пролунало в аудиторії, – прослухати окрему лекцію про Саїда Нурсі, послідовниками якого вважають себе засновники фундації та організатори школи. По завершенні обговорення директор вакфу пан Саїд Юдже видав усім учасникам сертифікати й пам'ятні подарунки, після чого рідний лекторій раптом наповнився суперечливими емоціями суму, що такий цікавий, насичений досвід добіг кінця, та радістю наближення повернення додому.

Ю. С. Філь